

SÅDAN OVERLEVER SVAGE LAM

Den engelske Videofilm "Lamb Survival" af David C. Henderson behandler meget grundigt problemet med svage lam – både forebyggelse og hvordan de redes, hvis det er ved at gå galt. Filmen kan bl.a. lånes hos De Fynske Fåreavlere – og det kan meget anbefales. Det følgende bygger på filmen.

I England dør 4 millioner lam hvert år, et tal der ikke umiddelbart kan overføres på danske forhold, da store dele af den engelske lammeproduktion foregår langt mere ekstensivt. Men også i Danmark dør langt flere lam end nødvendigt – og som i England dør langt de fleste af *afkøling, sult og infektioner inden for de første døgn*. De fleste af disse dødsfald kunne undgås.

FOREBYGGELSE

Forberedelserne til et godt lammeresultat begynder allerede inden vædderen sættes til fårene. Man taler om at fårene skal "flushes", d.v.s. fodres ekstra godt i nogle uger før løbning til nogle uger efter. Det kan være et ekstra tilskud af kraftfoder og det kan være at flytte fårene til en særlig god kløvergræsmark. I perioden lige efter løbning skal fårene håndteres med omtanke.

Undersøgelser i England har vist, at der tabes 1/3 af æggene i den tidlige drægtighedsperiode, hvis fårene stresses, f.eks. ved at man samler, flytter, klipper, vasker eller ormebehandler fårene.

Også senere i drægtighedsperioden er håndteringen vigtig. Slagsmål ved foderkrybben, hvis det kniber med pladsen kan give døde fostre, det samme kan stød og skub fra vædderen, hvis den har fået lov at gå for længe hos fårene.

Også forskellige infektioner kan give døde fostre. Disse infektioner forhindres bedst ved at strø rigeligt hos fårene, samt undlade at lade dem gå i en søbbed, overskiddet løbegård.

Hvis der ved læmningen forekommer flere døde fostre bør man tænke hele ens håndtering af fårene igennem, for at klargøre hvilke forhold, der kunne tænkes at at være årsag til det.

I den sidste del af drægtigheden har fostrene en meget stor tilvækst, samtidig med at også fårets yver og råmælken skal dannes. Endvidere fylder fostrene nu så meget at der kun er plads til lidt foder i vommen. Alt i alt betyder det at der skal fodres godt i denne periode. Godt vil sige mere kraftfoder med højt proteinindhold – helst fiskemel, bl. A – og mindre grovfoder. Bortset fra får, der forventes kun at give 1 lam, øges fodermængden i denne periode.

RÅMÆLK

Den første mælk, der kommer fra patterne lige efter fødslen og de næste ca 24 timer er råmælk. Den har en noget anden sammensætning end den normale mælk, idet den bl.a. indeholder moderens antistoffer, som beskytter lammene mod de fleste sygdomme i besætningen.

Råmælken er specielt næringsrig for at lammene bedre kan klare de første timer med stor afkøling. Råmælken indeholder også et stof, der hjælper lammet til at få tømt tarmen for rester fra fostertiden (den sorte beglignende masse). Lammene er kun i stand til at optage antistofferne inden for de første 18–24 timer.

RÅMÆLKS"ERSTATNING"

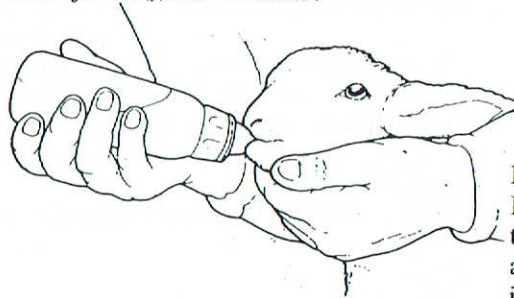
De fleste får har ved god pasning (= godt huld) mælk nok til to lam, nogle har mælk

nok til 3 og undtagelsesvis til 4. Nogle har kun mælk til ét lam (de bør skiftes ud).

Man kommer derfor undertiden i den situation, at man ikke har råmælk nok.

Råmælkstildelingen undervurderes ofte, men er afhængig af lammets vægt, vejrforholdene og om lammet opholder sig inde eller ude:

Flaskelam skal have 200 ml. pr. kg. kropsvægt fordelt på mindst 5 måltider inden for de første 18 timer.

Undertiden er der får, der har så meget mælk, at noget kan malkes fra og gemmes i fryseren til en gang, hvor man mangler. Den bedste erstatning er råmælk fra ged, da den er næsten lige så næringsrig som fåreråmælk. Man skal her sikre sig at gedebesætningen er maedifri, da maedi kan overføres med modermælken.

Det mest realistiske er at bruge råmælk fra køer – helst jersey – blot skal man være opmærksom på, at den er mindre næringsrig, så der skal bruges ca 30% mere. Rå-mælken kommes i poser med ca 250 ml og opbevares i fryser. Lad posen tømme op – brug ikke mikroovn hverken til optøning eller opvarmning, da temperaturen i mikroovnen kan svinge meget, og råmælken ødelægges ved temperaturer over 40–50 grader.

Der er observeret meget sjældne tilfælde, hvor nogle køers råmælk har ødelagt lammenes røde blodlegemer. Det er en risiko, der er så lille, at den er værd at tage – lammene vil sandsynligvis dø

alligevel, hvis de slet ikke får råmælk.

"MEDICINSKABET"

I forbindelse med læmning er der nogle ting man bør have:

- Varmeboks til svage lam
- Termometer
- Sonde til råmælk
- Gel – beskyttelsesfilm
- Spand, svamp
- Evt 20% steril glucoseopl. og 50 ml injektionssprøjte med steril nål
- Jod til navlen
- Lammesutter (lange)
- Elektrolytvæske (til lam med diarré)

LAMMENES SÅRBARHED

Lammene har en stor overflade i forhold til størrelsen, er våde ved fødslen og afgiver meget varme til omgivelserne – især i træk/blæst/regn.

Fårets moderegenskaber er her afgørende. Det er afgørende at fåret slikker lammene tørre så hurtigt som muligt, samt hele tiden holder nærkontakt med lammene. Derved stimuleres lammene til at finde yveret og det fremmer igen moderfølelsen hos moderen, så hun tillader lammene at drikke. Lammene har et lille reservelager af brunt fedt omkring musklerne i kroppen og omkring indvoldene, især nyterne (hvis moderen er i passende huld), som de kan tære på inden for de første 5–6 timer.

Så snart et lam er født, vil den faldende temperatur få fedtet til at gå i blodbanen i form af glucose (sukker), som giver energi og gør lammet i stand til at komme på benene, følge fåret og få råmælk.

Navleinfektioner

Nogle fåreavlere oplever aldrig navleinfektioner, andre må konsekvent regne med denne risiko. Navleinfektioner opstår specielt, når lammene er nyfødte og våde. Bakterierne kommer ind gennem navlestrengen, går over i blodbanen og

giver f. eks. ledbetændelse. Navleinfektioner forebygges ved at strø godt, samt dyppe navlen i jod. Brug evt. en flaske med stor åbning, så hele navlestumpen kan dyppes. Så snart navlen er helt tør, er der ingen infektionsrisiko.

Hypotermi – kolde lam

Halvdelen af alle lam, der dør inden for det første døgn, dør af hypotermi/afkøling. Falder lammets temperatur bare et par grader, mister det viljen til at sutte råmælk, og med mindre hyrden hurtigt opdager lammet og foretager sig, hvad der skal gøres, er lammet dødsdømt.

De lam der dør af underafkøling kan deles i to grupper:

1. Dem der dør inden for de første 5–6 timer.
2. Dem der dør efter 12 timer eller mere.

Den første gruppe er lam, der ofte slet ikke kommer på benene, små, underernærede. Ikke slikket ordentlig af af moderen – måske er moderen gået fra det p.g.a. andre, kvikkere lam. Kolde, blæsende omgivelser, evt. født ude. De har slet ikke fået råmælk, og lageret af brunt fedt er måske lille og hurtigt brugt op.

Den anden gruppe, de lidt ældre lam, er lam der har været på benene, men som af en eller anden grund ikke har fået råmælk, eller nok råmælk. Måske har moderen ikke mælk, måske vil hun ikke lade lammet patte, måske er det en trilling, der udkonkurreres af de andre to lam. Det brune fedt er opbrugt, sukkerdepoterne falder drastisk, og da lammet nu er helt afhængig af at få råmælk, og hvis det ikke får noget, vil temperaturen falde, selv hvor det ikke er koldt. Nogle lam kan klare sig længe, men de bliver svagere og svagere, bliver passive, skrutter ryg. Hvis ikke de bliver hjulpet er deres skæbne beseglet.

Er et lam utriveligt, skal man altid tage

dets temperatur.

Et lams normaltemperatur er 39–40° celcius.

Højere temperatur indikerer feber p.g.a. infektion, eller at lammet evt. er blevet overopvarmet i en varmekasse. Lam med lavere temperatur har hypotermi.

Det er vigtigt at vide, at hypotermiske lam ikke bedres med tiden. De dør, hvis de ikke behandles.

Behandlingen afhænger af lammets temperatur, dets blodsukker, som igen er bestemt af lammets alder:

Over 40°:

Dyrlægeassistance er sikkert nødvendig.

37–39°:

Undersøg om lammet drikker hos moderen og undersøg om moderen har mælk. Giv lammet råmælk med sonde (se senere).

Under 37° og mere end 5–6 timer:

Hvis lammet kan holde hovedet oprejst gives lammet råmælk med sonde (se senere) og lægges i varmekasse. Det er vigtigt at lammet får tilført energi inden opvarmningen, da lammet har udtømt alle energireserver. Hold øje med varmekassens og lammets temperatur.

Hvis lammet ikke kan holde hovedet oprejst, er det så afkølet og svagt, at det ikke hjælper at give råmælk med sonde. **Der er kun den mulighed at give en steril sukkeropløsning direkte i bughulen ved injektion (se senere), og derefter lægge lammet i varmekasse.**

SONDEMADNING:

Sondemadning er en simpel og sikker måde at opføde et lam, som mangler energi. Man skal bruge en gummislange (sondeslange: lukket i enden, men med to huller på siden) og en stor injektions-sprøjte (uden nål!) på 60 ml, samt en portion råmælk. Vi holder mælken varm i et glas i en lille gryde med varmt vand. Sug mælken op i sprøjten og smør gumminden. Lad den glide ned i lammets mund, medens lammet får lov at tygge på den og foretage synkebevægelser. Lammet skal nærmest synke sonden (med hjælp). Når lammet synker, lukker det automatisk for lufttrøret, og dermed er risikoen for at føre sonden ned i lungerne minimal. Hvis lammet hoster er det tegn på at sonden er gået forkert. Pas på der ikke kommer mælk ud før sonden er på plads. Når sonden er på plads (pas på helt små lam), presses mælken langsomt ud, sprøjten tages af slangen og fyldes med den passende mængde mælk. Når lammet har fået den fulde portion trækkes sonden langsomt ud. **Metoden er farlig, hvis lammet ikke er ved bevidsthed.**

INDSPRØJTNING I BUGHULEN MED SUKKEROPLØSNING:

Det er vigtigt at lære denne teknik til hypotermiske lam, der ikke kan holde hovedet, er halvt eller helt bevidstløse. Disse lam kan ikke fodres med sonde, da de ikke kan synke, og de kan ikke optage råmælken i deres tilstand. Steril glucoseopløsning bruges til at give lammene energi **FØR** de varmes op. Der injiceres i maven – lidt til siden for og bagud fra navlen, endelig ikke i navlen. Man jod'er først og stikker i en vinkel på 45° ned mod bagenden, stemplet presses langsomt i bund. Det kan ske at lammet tisser, det gør ikke noget. Selvom det måske lyder voldsomt, er der kun en lille risiko, forudsat det bliver gjort med forsigtighed. Risikoen er acceptabel, da lammet ellers vil dø.

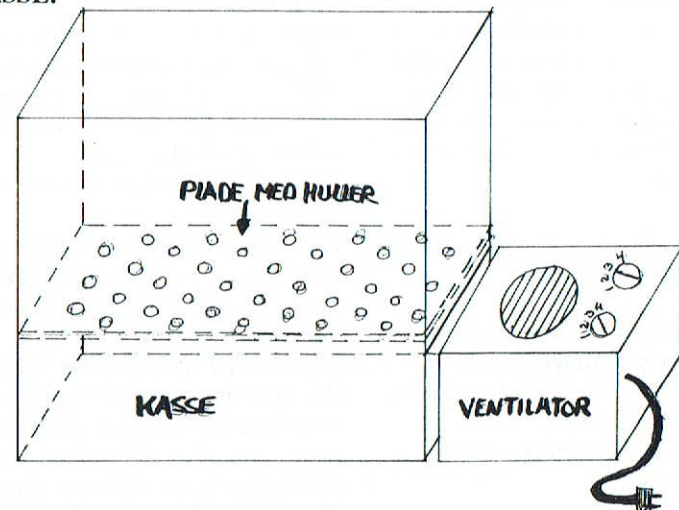
Dosis er:

10 ml. pr. kg. kropsvægt af en 20%’s steril glucoseopløsning.

Fås hos dyrlægen.

Hvis opløsningen er stærkere, kan fortyndes med friskkogt vand.

VARMEKASSE:

BRUG AF VARMEKASSE

Opvarmningen af hypotermiske lam må foregå med snilde. Lammets temperatur skal tilbage til 37–38°. Det kan tage en halv time, hvis lammets temperatur kun er faldet et par grader, men flere timer hvis lammet er bevidstløs, koldt, klamt og med temperatur helt ned til 20°.

Den allerbedste måde at opvarme lam på er med varmluft i en kasse med termostatregulering. Det bedste er selvfølgelig en trækasse, men jeg har med stor succes anvendt en kraftig papkasse, hvor jeg i bunden af den korte side har skåret et hul, der passer til en lille elektrisk varmluftsbleser. Inde i kassen skal være enten et metalnet eller en finerplade med mange huller i, som lammet kan lægges på. Jeg har så anbragt udefølere fra et elektronisk ude/inde-termometer inde i kassen på risten. Jeg kan så meget let holde øje med temperaturen inde i kassen. (se fig. på foregående side)

Det samme princip kan opnås med nogle halmballer, men brandfaren er for stor, synes jeg.

Man vil overraskes over, hvor hurtigt man hører småbrægen fra tilsyneladende næsten døde lam. Tag også lammets temperatur med jævne mellemrum. Opvarmningen sker hurtigere, end man ventter.

Vi har på denne måde reddet lam, der var født ude i snestorm om natten. Der var på det nærmeste ingen livstegn, de var helt stive og det varede en rum tid inden temperaturen nåede over termometerets undergrænse på 32°.

Men forudsætningen er den rette behandling inden varmekassen:

1. Hvis lammet kan holde hovedet oprejst: Råmælk inden varmekassen.
2. Hvis lammet ikke kan holde hovedet, er helt eller halvt bevidstløs: Steril 20%’s glucoseopløsning i bughulen inden varmekassen.

EFTERBEHANDLING

Når man har fået liv i et ellers opgivet lam, fristes man til at tro, at nu er det værste overstået, sådan er det sjældent.

Har lammet kun været kort tid væk fra moderen, kan man ofte få moderen til at tage lammet til sig igen (lidt afhængig af race), og det er godt. Men har det grundlæggende problem været for lidt mælk, skal dette også løses.

Måske har lammet ikke selv kunnet sutte voksproppen ud af patterne (gør det altid, når du ser læmningen, så får du også kontrolleret mælken), eller måske har fåret været længe om at lægge mælken ned i patterne (sker ved uorden i hormonbalancen (stress)). Undertiden kan får, der giver for lidt mælk malkes op af ivrige lam.

I disse situationer vil der ikke være nogen særlig efterbehandling, bortset fra nøje kontrol med lammet, bl.a. vejning.

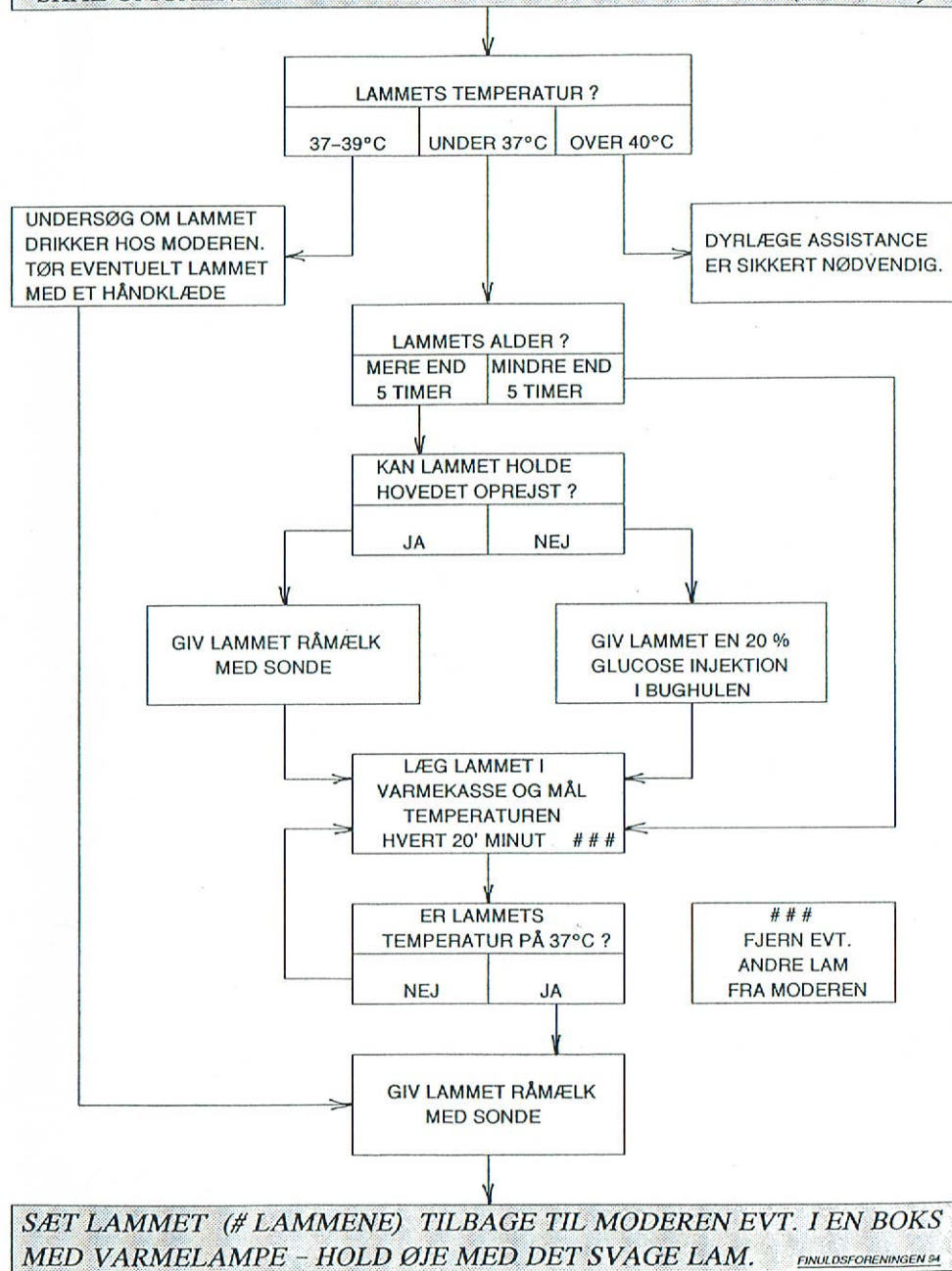
Men i de fleste tilfælde har moderen ikke mælk nok. Hvis hun accepterer lammet må man flaskefodre, enten med jersey-mælk eller mælkeerstatning. Har man flere lam af slagsen, kan man samle dem, så de kan gå ind i en lammeboks og drikke af en spand med flere sutter på. I sådanne situationer er en mælkeerstatning på surmælksbasis den bedste.

Man kan i nogle tilfælde have succes med **bortadoption**. Det kan rimelig nemt lade sig gøre, hvis lammet overføres til et får der er ved at læmme, og således kan blive smurt grundig ind i fostervand. Men man skal være rimelig sikker på, at det nye får har mælk nok ellers kan man gøre mere skade end gavn.

Ser man et lam, der går lidt rundt for sig selv eller står og hænger, ofte med rund ryg – så er der noget galt, og det bliver aldrig bedre af sig selv!

Tag lammet op, mål dets temperatur. Er det et hypotermisk lam? Eller er temperaturen normal, lammets bagende smurt ind, så er det måske dehydrering! Er temperaturen 40 eller derover er der feber, og dyrlægen må kontaktes.

ETHVERT LAM, DER GIVER DEN MINDSTE ANLEDNING TIL UNDRÉN, SKAL OMGÅENDE HAVE MÅLT LEGEMSTEMPERATUREN (Henderson).

TIL OPHÆNGNING I STALDEN